

„... a sasok is vedlenek”

Bemutatjuk Donald S. Lutz amerikai politológust

Donald S. Lutz, politológus a University of Houston (Houston, Texas) Politikatudományi Tanszékének professzora. Nagyapja Magyarországról vándorolt ki az Egyesült Államokba. Tanulmányait a Georgetown Egyetemen (BA, 1965) és az Indiana Egyetemen (PhD, 1969) végezte. A hetvenes évek óta Houstonban tanít. Az oktatás mellett rendszeres meghívásokat kap külföldre, hogy alkotmánytervezéssel és alkotmány-változtatásokkal kapcsolatos nemzetközi multidiszciplináris konferenciákon fejtsse ki nézeteit. Rendszeresen szervez konferenciákat az Egyesült Államokban az állami alkotmányok, valamint a szuverenitás, a föderalizmus, a hatalmi ágak szétválasztása kérdésciről, továbbá Arisztotelész, Cicero, Locke, Algernon Sidney, James Madison, Montesquieu, Tocqueville és Burke munkásságáról. 1984 óta a philadelphiai Temple University-n működő Center for the Study of Federalism igazgatótanácsának a tagja. 1990-től 1992-ig az Amerikai Politikatudományi Társaság Föderalizmus és Kormányközi Kapcsolatok Szekciójának az elnöke volt.

Kérem először beszéljen nekünk egy kicsit a szellemi háttéréről. Hogyan jutott el a politikaelmélet és ezen belül az alkotmányok tanulmányozásához?

Tulajdonképpen a fizikával kezdtem. Kisgyerekkoromban a fizika- és matematikakönyveket bújtam, majd nyolcadik osztályos koromban úgy döntöttem, hogy doktorálni fogok fizikából, megtanulok szuperszonikus repülőgépet vezetni, úrhajós leszek, utána pedig az egyetemen tanulok és tanítok fizikát. Ez 1955-ben volt, még a szputnyik fellövése előtt, és egyáltalán nem álltam egyedül az álmaimmal. Szerre az országban rakétabarkácsoló klubok alakultak, s egynek én is tagja voltam. Kisméretű rakétákat terveztünk, építettünk és bocsátottunk fel több, mint tíz kilométer magasságba. A rakéták fellövése nem járt veszéllyel, mivel távirányítású rendszert használtunk, bár a szilárd üzemanyag elkészítése nem volt veszélytelen. Volt olyan ismerősöm, aki megvakult vagy elvesztette valamelyik ujját a robbanások során, sőt egyikük meg is halt.

Amerikában akkoriban a katolikus középiskolák híresek voltak arról, hogy kiváló természettudományos és matematikai oktatás folyt bennük. A Westinghouse Tehetségkutató Versenyek díjait általában katolikus középiskolák diákjai nyerték el. 1961-ben én is elnyertem a harminc Westinghouse-ösztöndíj egyikét, és vizsgacredményeim alapján egy National Merit Ösztöndíjat is. Ezeket az ösztöndíjakat aztán az Egyesült Államok Haditengerészeti Akadémiáján próbáltam felhasználni. Jelöltek is az Akadémiára (minden állam szenátora két jelöltet javasolhat), minden vizsgán átmentem, belcélrtve a gyorsasági és állóképességi tesztet, de az utolsó pillanatban kiderült, hogy valami látási probléma miatt nem vezethetek szuperszonikus repülőgépet. Ennek ellenére felvettek volna, de én inkább Washingtonba mentem a jezsuita Georgetown Egyetemre, és azt reméltem, hogy úrkutatási szakember lehetek.

Mindezt azért mondom el, mert ez jellemzi egész életemet – állandóan változó cél kergetése, ami persze jellegzetesen amerikai történet. A fizika jól ment az egyetemen, még díjat is nyertem, de matematikából a teljesítményem csak arra lett volna cél, hogy matematikát tanítsak, arra viszont nem, hogy fizikus legyek. Ennek ellenére megszereztem a diplomát fizikából. Ugyanakkor elkezdtem politikai filozófiát hallgatni egy George Carey nevű fiatal professzornál, akivel először egy kötelező kurzuson találkoztam, s aki ma az amerikai politikaelmélet kiemelkedő tudósa. Emellett elvégeztem az előírt négy évet filozófiából, és tanultam történelmet is. 1965-ben végeztem el a Georgetownon, és az Indianai Állami Egye-

temre mentem, hogy politikai filozófiát tanuljak George Carey professzoránál és Charles Hynemannnál. Hyneman a második világháború előtti és utáni korszak legkiemelkedőbb politológusai közé tartozik. Bár az Amerikai Politológiai Egyesület elnökeként is tevékenykedett, én úgy emlékszem rá, mint a legjobb tanárra, akit valaha ismertem. Az indianai Egyetemen két vonalon foglalkoztam a politológiával – egyrészt tanultam politikai filozófiát, másrészt pedig a politikai pszichológiának statisztikai módszerek segítségével történő empirikus kutatását tanulmányoztam. Mellékszakként szociológiát és tudományfilozófiát végeztem. Ez alatt az idő alatt anyagi támogatást kaptam a szövetségi kormánytól National Defence Fellowship ösztöndíj formájában.

Jellemző-e a tanulmányai során végigjárt út az amerikai tudósokra?

Bizonyos tekintetben igen. Az Egyesült Államokban a tanárok gyakran először kisebb egyetemeken tanulnak (ilyen például a Georgetown, melynek 1500 hallgatója van a Bölcsész- és Természettudományi Karán), majd később nagyobb kutatóegyetemeken szerzik meg a PhD fokozatot. Az amerikai tudósok elég gyakran változtatják egyetemi tanulmányaik során a főszejüket. Sőt, gyakran váltanak át, ahogy én is, olyan tudományterületre, amely egészen távol áll eredeti doktori képzésüktől. Az én esetemben talán csak az volt rendkívüli, hogy egész végig ösztöndíjas voltam. A legtöbb amerikai tudós ugyanis szülői támogatást kap, vagy dolgozik az egyetem mellett. Én azonban, hétgyermekes család legidősebb gyermeke lévén, sohasem számíthattam segítségre otthonról. A nyári szünetben egy autógyárban dolgoztam, hogy fedezni tudjam tanulmányaim költségeit. És abban is eltértem a többiktől, hogy három év alatt ledoktoráltam – inkább az öt vagy hét év a jellemző. Ugyanakkor én jobban éreztem magam a PhD-képzésen, mint a többiek, sőt kimondottan élveztem a tanulást.

Mikor és miért váltott szakirányt?

1968-ban tanársegéd lettem a Texas állam által fenntartott négy multi-campus rendszerű egyetem egyikén, a Houstoni Egyetemen. Statisztikát, matematikai modellezést és politikai pszichológiát tanítottam. Publikáltam is a politikai pszichológia tárgykörében. 1975-ben megkaptam a végleges kinevezésemet. Ha valakit Amerikában véglegesen kineveznek, akkor lényegében a maga ura lesz és nem bocsáthatják el, kivéve alkalmatlanság vagy súlyos erkölcsi vétség esetét. Mivel a politikai pszichológia empirikus tanulmányozását egyáltalán nem találtam érdekesnek, elkezdtem politikai filozófiát tanítani, és ez lett a kutatási területem is. Többek közt tartottam egy kurzust Marxról is, de a legtöbb amerikai és európai marxistától eltérően én alaposan áttanulmányoztam Marx valamennyi művét.

Ez azt jelentené, hogy marxista volt?

Dehogy. Marxot csupán nagy filozófusnak tartottam, és most is, ha Marxot tanítok az egyetemen, inkább filozófusként értékelem, nem pedig közgazdászként, hiszen az utóbbiként nyilvánvalóan csapnivaló volt. Áttekintő kurzusaimon még mindig tanítom az ő munkásságát, de valójában Arisztotelész követője vagyok.

Ide vezethető vissza tehát érdeklődése az alkotmánytervezetek iránt?

Igen, de érdeklődésem nem Arisztotelészről ered, hanem egy másik irányból fejlődött ki és vezetett vissza Arisztotelészhez. 1975 nyarán, amikor az egyik őszi politológiai kurzusomra készülve leültem, hogy közelebbről megvizsgáljam az Amerikai Alkotmányt, felfedeztem valamit, ami nyilvánvaló volt, de még soha senki nem hívta fel rá a figyelmet. Arra gondolok, hogy az egyes államok alkotmányai nélkül az Amerikai Alkotmány hiányos dokumentum. Az Alkotmány 42 szakaszában legalább ötvenszer említi az államokat. Még azt sem lehet meghatározni, ki jogosult szavazni, anélkül, hogy meg ne néznénk az egyes államok alkotmányát, mivel az 1930-as évekig az állampolgárságot is az egyes államok határozták meg.

ták meg. Ekkor kezdtem el tanulmányozni az 1789-es Amerikai Alkotmány eredetéhez és háttéréhez az 1776 és 1788 között írt, legkorábbi amerikai állami alkotmányokat. Ez volt első könyvem témája. Ezután a korai állami alkotmányok eredetét vizsgálva felfedeztem, hogy azok az amerikai gyarmatosok által írt dokumentumokból fejlődtek ki. A második, harmadik és negyedik könyvemben ezt a felfedezést részleteztem különböző szempontok alapján. Mindez aztán elvezetett a föderalizmus alapos tanulmányozásához, s ennek révén kapcsolatba kerültem Daniel Elazar professzorral és a philadelphiai Föderalizmus Kutató Központtal, ahol 1984-ben az igazgatóság tagja lettem. Elazar professzor munkatársaként támadt fel érdeklődésem a nemzeti alkotmányok összehasonlító tanulmányozása és az alkotmánytervezetek problémái iránt. Az utóbbi évtizedben ez volt kutatásaim fő témája.

Ezek szerint Ön nem történész?

Hivatalosan nincs történészképzettségem, de a könyveimet történészek olvassák és használják, és sokan közülük történészek tartanak. Autodidakta történész vagyok, és ezzel nem állok egyedül. Az amerikai tudósok – mint említettem – kutatásaik során gyakran kitanulnak egy másik tudományágat is. Én például „mellékesen” becéstem magam az antropológiába is, úgyhogy akár politikai antropológiát is taníthatnék. De az antropológusokhoz nincs sok közöm, míg a történészek között valóban sok időt töltök. Néhány jogtudós, aki ugyancsak használja a könyveimet, eszmetörténészként tart számon – ez viszont nem teljesen helytálló. Valójában politikai filozófiával foglalkozom úgy, hogy az néha eszmetörténecnek tűnhet. Egészen pontosan, intézmények történetét és az alapjukat képező elméleteket tanulmányozom. Amit én csinállok, az nagyon hasonlít ahhoz, amit Arisztotelész csinált. Amerikai és egyéb alkotmányokat gyűjtök, elemzem elméleti alapjaikat, következményeiket és azt, hogy milyen összefüggés áll fenn köztük és a politikai rendszerek teljesítménye között.

Kérem, beszéljen az alkotmánytan helyzetéről az Egyesült Államokban és Európában! Szóljon ezzel kapcsolatban néhány szót nemzetközi tevékenységéről is. Először azonban azt árulja el, hogy egyik legutóbbi könyvének miért adta a Előszó az amerikai politikaelmélethez (A Preface to American Political Theory) címet? Talán a tudomány annyira elmaradott ebben a témában, hogy még mindig a bevezetőt kell írni?

Nem. A cím tulajdonképpen nyílt kihívás akar lenni a tudományágam számára. Robert Dahl, a Yale Egyetem professzora volt a világháború óta a leghíresebb és legszélesebb körben olvasott tudós ebben a témában. 1958-ban adta ki Előszó a demokratikus elmélethez (A Preface to Democratic Theory) című könyvét. Ez a mű még mindig kapható, és valószínűleg az egyetlen könyv, amit a tudományág minden művelője olvasott. Dahl a diszciplína fő irányvonalát képviselő behaviorista mozgalom egyik vezetője volt. Ő fejtette ki azt a gondolatot, miszerint a politikát empirikusan kell tanulmányozni, és könyvében többek közt elemzte az 1787-88-ban írt Föderalista értekezéseket (The Federalist Papers), melyek az amerikai politikaelmélet legfontosabb elméleti művét képezik. Dahl elemzése logikus, elmés, ám egyértelműen téves, mégis mindenki igyekszik az ő szemléletmódját alkalmazni. A könyvemet címe alapján a szakmában már sokan úgy tekintik, mint amely fel akarja váltani Dahl szemléletmódját. Munkámnak valóban az volt a feltett szándéka, hogy újból meghatározza azt a kiindulópontot, ahonnan az amerikai politikaelmélet tanulmányozását kezdetjük.

És sikerült?

Nem tudom. Persze a kísérletemmel egyáltalán nem állok egyedül. Az 1976-tól 1987-ig tartó, az amerikai forradalom és az alkotmányozás időszakának kétszázadik évfordulójához kapcsolódó ünnepségsorozat idején a politológusok és történészek minden szempontból újból megvizsgálták országunk alapjait. Könyvem lényegében ezt az új irányvonalat elemzi; összegzi, és pontokba szedi azokat a dolgokat, melyeket a hosszan tartó és alapos elemzés során már sokan felfedeztünk. Ha Dahl munkája feleslegessé válik, az azért van, mert sokan

más következtetésekre jutottunk, mint ő, és most már vannak bizonyítékaink is, hogy megvédjük álláspontunkat. Szerintem már nincs olyan amerikai politikaelmélettel foglalkozó történész vagy politológus, aki Dahlt komolyan venné, bár azok, akik nem vettek részt ebben a munkában, még mindig olvassák Dahl könyvét és feltételezik, hogy igaza van.

Az európai tudósok is olvassák még Dahlt?

Nem hiszem. Kevés európai tanulmányozza az amerikai politikaelméletet, és azok, akiket olvastam, maguk is többé-kevésbé az új szemléletmód mellett foglalnak állást. Ami azt illeti, viszonylag kevés európai foglalkozik az alkotmánytudománnyal. Ez elég különös, ha az elmúlt évtized politikai eseményeit és irányzatait figyelembe vesszük. Amikor a frissen felszabadult közép-európai országok vezetői leültek, hogy megírják alkotmányaikat, erősen az amerikaiakra kellett támaszkodniuk. Sajnos főleg amerikai jogászprofesszorokat kértek fel konzultációra, akik, tisztelet a kivételnek, igen keveset tudnak az alkotmányokról, noha ők meg vannak győződve ennek az ellenkezőjéről. Szerencsére ezeknek az új alkotmányoknak a szerkesztői végül a saját józan eszükre hallgattak, és így elég jó munkát végeztek.

Öntől is kértek tanácsot, amikor ezek az országok az alkotmányaikat írták?

Csupán közvetve, és ezt én akartam így. Az alkotmánytervezés első és legfontosabb alapelve, hogy az alkotmánynak a néphez kell igazodnia – annak általános és politikai kultúrájához, történelméhez, gazdasági helyzetéhez stb. Noha magyar származásom miatt foglalkoztam Európa e részének a történelmével, sem én, sem más kívülálló nem írhatja elő egy nemzetnek, hogy alkotmányos szempontból mi jó neki. Ehelyett inkább olyan tanfolyamokra és intézményekbe látogattam el, ahol az alkotmánykészítőknek az általános alkotmányelmélet és az alkotmánytervezés elveit segítettünk megérteni. Elsősorban a Cseh Köztársaságban és Lengyelországban tartottak igényt a tanácsaimra. A magyarokkal nem volt alkalmam együtt dolgozni, bár Olmützben és Krakkóban az általam vezetett foglalkozásoknak voltak magyar résztvevői is.

Tudna említeni néhány olyan eredményt, ami Önnek köszönhető?

Nem igazán. A venezuelaiakkal, brazilokkal, kolumbiaiakkal, mexikóiakkal, guatemalaiakkal, kanadaiakkal és izraeliekkel szorosabb munkakapcsolatban álltam, mint a csehekkel vagy lengyelekkel. Dolgoztam svájciakkal, németekkel, angolokkal, franciákkal és hollandokkal is, amikor az Európai Uniót szervezni kezdték, és össze kellett hangolniuk az alkotmányrendszerüket. Összességében azt kell mondjam, hogy a „szakértők” eddig eléggé a háttérbe szorultak a marxi „objektív anyagi feltételekkel” szemben. Azt hiszem, hosszú távon az alkotmánytervezéssel foglalkozók erőfeszítései egymást erősítik majd, és remélhetőleg előnyös hatásuk lesz. Mivel azonban minden politikai intézmény lényegénél fogva kísérleti jellegű, minden ország számára a saját intézményével szerzett tapasztalat és az ezekkel kapcsolatos hibák kiküszöbölésére tett erőfeszítések jelentik majd a legfontosabb tényezőt.

Ez vajon az Egyesült Államokra is igaz? Mennyire ismerik az amerikaiak saját alkotmányos és politikai intézményeiket?

Jobban, mint azt az ember újságjainkat olvasva gondolná. A lakosság legnagyobb hányada elméleti szinten ugyan kevésbé érti meg ezeket, mégis tökéletesen tudják, mikor van okuk aggodalomra vagy izgalomra. Minden évben akad legalább egy állam az ötvenből, amelyik új alkotmányt ír, és állami szinten elég gyakoriak az alkotmánymódosítási javaslatok is. Ilyenkor sohasem vagyunk híján tájékozott állampolgároknak és politikusoknak. Azt kell mondanom, hogy politikai intézményeik tekintetében a tájékozottság és az elvárások az amerikaiak körében elég szilárd alapokon állnak. Hozzá vagyunk szokva a politikai változásokhoz is, melyek mostanában inkább rendben zajlanak és egyáltalán nem forradalmi jellegűek. Ugyanakkor állami kormányzataink a világháború óta teljesen átalakultak, s most

már általában igen hatékonyak és eredményesek. Az is lényeges, hogy bár szövetségi alkotmányunk maga alig változott, működtetésének módját az Egyesült Államok létrejötte óta már legalább háromszor drasztikusan megváltoztattuk. Ezt leginkább ahhoz a folyamathoz hasonlíthatnám, amikor egy kígyó levedli a bőrét, mert már kinőtte azt. A kígyó ugyanúgy néz ki, mint a vedlés előtt, csak időközben megnőtt, felnőtt és más állat lett belőle, bár eredeti alakját lényegében megtartotta.

Vagyis az amerikai alkotmány olyan, mint egy kígyó?

Olykor úgy tűnik. De ne feledje, a sasok is vedlenek.

1998. március

Az interjút **Novák György** készítette.
Fordította **Nógrádi Melinda**.